

DNEVNI CENTER ZA OTROKE IN MLADOSTNIKE KOT MOŽNOST URESNIČEVANJA SODOBNE VZGOJNE IN SOCIALNE POMOČI

Jasna Božič

POVZETEK

Avtorica uvodoma kratko predstavi sodobne poglede na vzgojo in socialno pomoč v Evropi, s katerimi se je seznanila na regionalnem srečanju FICE. V nadaljevanju razgrne osnovna izhodišča in nastajanje koncepta, osnovne principe in cilje dela, časovno in organizacijsko strukturo procesov ter učinke in prednosti tako zasnovane vzgojne in socialne pomoči v Dnevni centru za otroke in mladostnike. Program se v omejenem obsegu in v improviziranih pogojih že nekaj let izvaja pri CSD Maribor.

Med najpomembnejšimi pozitivnimi učinki tovrstne oblike pomoči za manj prilagojeno in rizično mladino so: njena odprtost in pristopnost za uporabnike, celovit interdisciplinarni pristop in nevsiljiva suportivnost, ki omogoča socialno integracijo, intenzivno sodelovanje in neposredno komunikacijo med strokovnimi institucijami, ob čemer je odgovornost vseh udeležencev povečana, a ustrezno razporejena.

V prihodnjem razvoju projekta Dnevni center je še nerešeno vprašanje državnega financiranja in institucionalizacije.

DNEVNI CENTER ZA OTROKE IN MLADOSTNIKE KOT MOŽNOST URESNIČEVANJA SODOBNE VZGOJNE IN SOCIALNE POMOČI

Program Dnevnega centra za otroke in mladostnike se izvaja zadnja štiri leta v okviru Centra za socialno delo Maribor, v enoti za varstvo mladostnikov. Nastal je v času pričakovanja družbenih sprememb in se nadaljeval tudi po osamosvojitvi, v l. 1991. Sestavila, pripravila in izvajala ga je (prostovoljno) skupina strokovnjakov, že dalj časa zaposlenih na omenjenem Centru za socialno delo, ter vedno znova iskani zunanji sodelavci, večinoma študentje humanističnih in drugih smeri. Izvajanje so omogočili tudi nekateri svetovalni delavci iz šol, vodstvo centra ter Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, ki je l. 1992/93 uvrstilo program Dnevnega centra za otroke in mladostnike med razvojne projekte in tako omogočilo poravnavo dodatnih stroškov in plačilo zunanjih sodelavcev.

Osnovno izhodišče je bilo razmišljanje o potrebah, ki smo jih lahko kot strokovnjaki prepoznali pri svojem strokovnem delu.

1. Zavedanje, da z obstoječo obravnavo zajemamo le del manj uspešne in socialno slabše prilagojene mladine. Delo CSD je tako organizirano in naravnano, da obravnavamo predvsem tisti del otrok in mladostnikov, ki s svojimi učnimi in vedenjskimi težavami že dalj časa opozarja nase v okolju; na CSD so običajno napoteni z namenom izločitve iz domačega okolja.
2. Predhodna obravnava otroka oz. mladostnika na šolah in drugih institucijah je bila ambulantna in pogosto neuspešna zaradi neodzivnosti staršev.
3. "Začarani krog" otrokove neuspešnosti je ob začetku obravnave že zaključen in utrjen, vsled tega se oddaja v zavod prikazuje kot edina možna rešitev, ne da bi se jim pravočasno ponudila ustrezna oblika intenzivnejše pomoči.
4. Sedanje družbene okoliščine - ekonomska kriza in naraščajoča brezposelnost še bolj izpostavljajo socialno in učno manj uspešne otroke, saj zožujejo možnost njihove produktivne vključitve v družbeno skupnost in socializacijo. Nezaposlenost pogosto obremenjuje obe generaciji v družini in njihove medsebojne odnose. Posledice se kažejo v odpovedovanju družine kot zaščitnega mehanizma. Starši se vedno bolj zavedajo pomena izobrazbe, vendar zaradi stiske, v kateri se nahajajo, sami otrokom niso sposobni nuditi pozitivnih vzpodbud. Običajno reagirajo z različnimi oblikami pritiska, ki otroke uspešnosti ne izboljšuje, marveč sproža konflikte.

Ob tem so bile pomembne predhodne izkušnje pri organiziranju učne pomoči prostovoljcev v okviru programa prostovoljnega socialnega dela na gimnaziji, ki so pokazale:

- ugoden odziv na to obliko pomoči pri učenju s strani šolskih svetovalnih služb in seveda otrok;
- realni obstoj t.i. rizične populacije predvsem osnovnošolskih otrok, ki še niso zajeti v obravnavo na CSD, a obstaja velika verjetnost, da bodo zaradi poslabšanja obravnavani kasneje, zato ima takšen program v osnovi preventivno funkcijo;
- potreba po intenzivni strokovni obravnavi, ki je po svoji naravi otrokom dostopnejša od ambulantne.

Razširitev ponudbe pomeni odgovor na:

- sistemskem nivoju: širitev možnosti in učinkovitosti svetovalne in korektivne obravnave;
- vsebinskem nivoju: poiskati ustrezno obliko pomoči za tisti del rizične populacije, za katere oddaja v zavod strokovno ni najustreznejša.

Vodilna ideja, ki jo lahko spremljamo v izhodiščih za oblikovanje koncepta, je bila nedvomno: ustvariti pogoje in možnosti za pridobivanje pozitivnih izkušenj in razvoj uspešnosti.

Naslednja logična izpeljava (a vendar le hipoteza) je ta, da pozitivne izkušnje sprožajo tudi pozitivne spremembe na več nivojih oz. kritičnih točkah "začaranega kroga" neuspešnosti.

1. Oblikujejo pozitivnejšo samopodobo in večjo samozavest otroka oz. mladostnika, s tem vplivajo na razvoj njegove samomotivacije in aktivnosti.
2. Uspešnost vpliva povratno tudi na spremembe odnosov v družini (zmanjšanje napetosti, ugodnejša čustvena klima,...).
3. Učna uspešnost ugodno vpliva na odnos učenec - učitelj, šola (boljše razumevanje in sprejemanje, večja tolerantnost, manj konfliktov, manj neopravičenih izostajanj,...).
4. Skupina vrstnikov je učno polje socialne komunikacije, ki daje možnost vpliva na vedenje in spremembe vedenja preko neposrednega feedbacka vseh članov skupine (vrstnikov in odraslih).

Te spremembe implicitno vsebujejo idejo o možnosti vpliva na t.i. disocialni sindrom, vendar bolj v smislu preprečevanja njegovega razvoja kot pa korekcije.

Sam izbor otrok in mladostnikov, udeležencev programa, sloni na presoji in oceni njihove disocialnosti pred sprejemom v skupino. Pri tem je razen dosegljivih podatkov iz šole, razgovora s starši in otrokom oz. mladoletnikom, najbolj uporaben kriterij prostovoljnosti (vsak udeleženec se sam odloči za prisotnost in sodelovanje v Dnevnom centru).

V praksi se je pokazalo, da je zmožnost prostovoljnega prihajanja in sodelovanja v skupini in v individualno strukturiranem programu učne pomoči, ustrezno diferencirala učno in socialno neuspešne otroke oz. mladostnike od disocialno usmerjenih (ti so praviloma vztrajali v programu največ dva tedna). Prostovoljna vključitev v skupino zahteva ustrezno stopnjo:

- samomotivacije otroka oz. mladostnika;
- sposobnost za konstruktivne dejavnosti;
- sposobnost povezovanja z vrstniki v skupini;
- odzivnost staršev.

Zgoraj naštetu šele zagotavlja kontinuirano sprejemanje pozitivnih izkušenj.

Načelo prostovoljnosti pozitivno usmerja celotno dogajanje in pomembno prispeva pri izvajanju discipliniranja posameznika. Otrok oz. mladostnik je ob neustreznem vedenju in sodelovanju (večje in dolgotrajnejše kršitve sprejetih pravil) za določeno obdobje izključen iz skupine. Vrnitev je pogojena z njegovo lastno motiviranostjo za sodelovanje, kar sproža spremembe v njegovem vedenju. Istočasno je začasna izključitev edini ukrep, ki ima funkcijo kaznovanja, a daje možnost drugačne kontrole skupine in v osnovi konstruktivnega vedenja vsakega posameznika.

Pri sprejemu otroka oz. mladostnika je nedvomno pomembna ocena ustreznosti družinskih razmer. Domače okolje naj otroku oz. mladostniku še zagotavlja možnost normalnega funkcioniranja, ki ne ogroža njegovega razvoja in osebnostne integritete. Otrok oz. mladostnik sprejema starše kot pomembne osebe, ki mu nudijo ustrezno varnost. Takšni starši izražajo primerno skrb do otroka, hkrati pa so zaradi različnih razlogov vzgojno nemočni (sem spadajo starši z nižjo izobrazbo in sociokulturnim nivojem, okrnjene družine, matere samohranilke,...). Realno stanje v družini se pogosto razgrne pred nami šele ob vsakodnevem stiku z mladostnikom oz. otrokom. Tako lahko uvid v tem neposrednem stiku v večji meri prispeva tudi pri pravočasni izločitvi iz okolja, ki je ogrožajoče. Že od začetka je nujna tudi optimalna ocena zmožnosti sodelovanja in prispevkov staršev v

programu. Prednost vzgojne pomoči v Dnevnem centru je nedvomno večje zaupanje in odprtost staršev za spremembe, kar odpira široko paleto možnosti različnih oblik dela s starši.

Skozi ves proces (ki ne obsega le neposredne vzgojne pomoči) se ponavljajo načela, ki se dotikajo vseh udeležencev (izvajalcev, uporabnikov - otrok in staršev ter vpletenih institucij) in sprožajo spremembe v njihovih medsebojnih odnosih:

- sprejemanje odgovornosti zase, za svoje vedenje in dejavnost kot sprejemanje lastne vloge v celotnem procesu;
- usmerjanje v aktivnosti, ki sprožajo pozitivne spremembe;
- uspešnost kot uspešno zadovoljevanje svojih potreb skupaj z drugimi ljudmi.

Osnovni principi, ki jih upoštevajo vzgojitelji in inštruktorji pri neposrednem vzgojenem delu, pa so:

- vzpostavljanje iskrenega in pristnega, v osnovi prijateljsko naravnanega odnosa z otrokom oz. mladostnikom;
- ustvarjanje prijetnega vzdušja in prostora zaupanja v skupini (t.i. terapevtska klima);
- upoštevanje osnovnih razvojnih in specifičnih potreb ter zmožnosti posameznega otroka in mladostnika;
- postopno vzpostavljanje smiselnih zahtev, pravil in dogovorov v skupini.

Na osnovi koncepta (vizije) in osnovnih načel dela se je oblikovala **organizacijska in časovna struktura procesov v Dnevnem centru.**

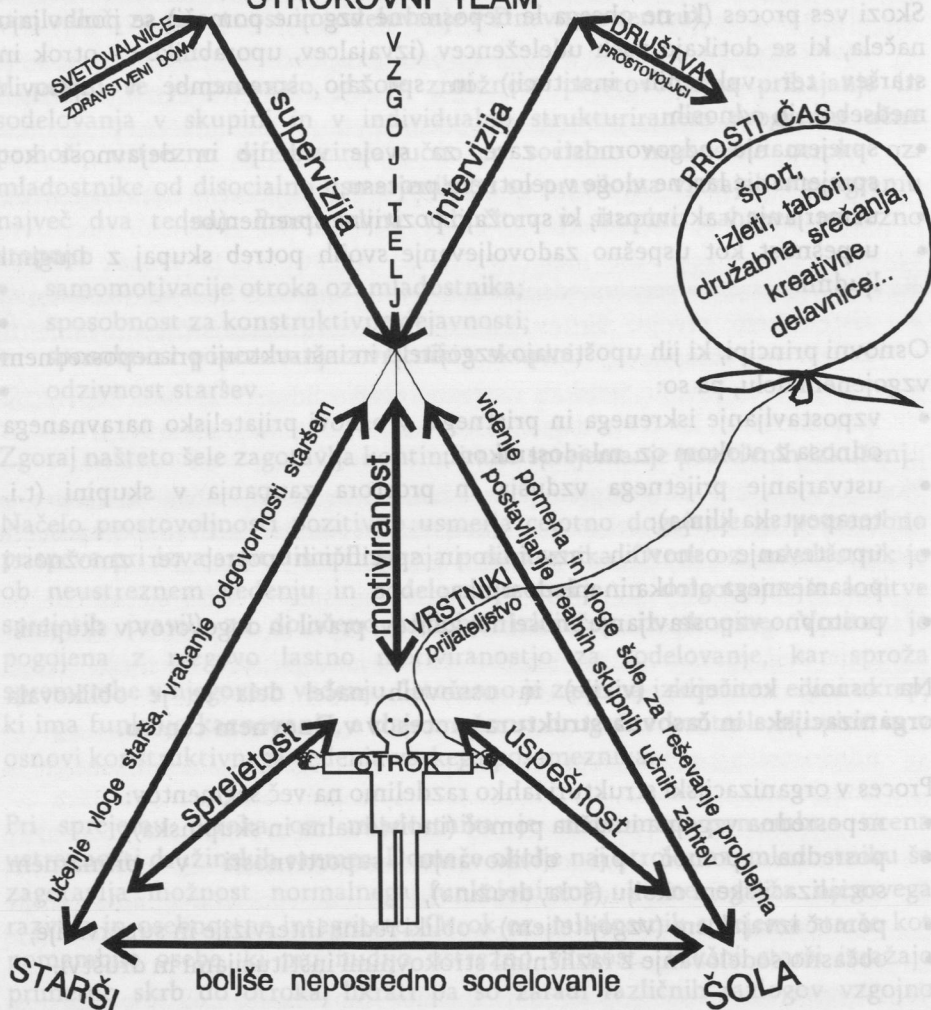
Proces v organizacijski strukturi lahko razdelimo na več segmentov:

- neposredna vzgojna in učna pomoč (individualna in skupinska),
- posredna pomoč pri oblikovanju suportivnosti v primarnem socializacijskem okolju (šola, družina),
- pomoč izvajalcem (vzgojiteljem) v obliki redne intervizije in supervizije,
- občasno sodelovanje z različnimi strokovnimi institucijami in društvi.

Uspešnost dela je v največji meri odvisna od sodelovanja in celovitega delovanja vseh naštetih segmentov.

Oblike in funkcije medsebojnega sodelovanja najboljše ponazarja narisana **shema.**

DNEVNI CENTER STROKOVNI TEAM

Sodelovanje poteka na nivoju sestankov izvajalcev programa z uporabniki oz. udeleženci programa:

- s starši - pogovor ob sprejemu (informacije, pogodba), izmenjava pisnih sporočil, obiski na govorilnih urah, obiski v skupini, skupni sestanki;
- s šolami - prijava in izmenjava informacij ob sprejemu, redno sodelovanje, dogovarjanje in spremljanje v obliki telefonskega sporočanja in medsebojnih obiskov - razgovore z učitelji organizira ŠSS, skupni sestanki ŠSS (šolska svetovalna služba);
- teamski sestanki s strokovnjaki drugih institucij (Dispanzer za pedopsihiatrijo, svetovalnice,...), ki prav tako obravnavajo otroka oz. mladostnika;
- interni sestanki - intervizija (tedensko in po potrebi);
- problemski sestanki vseh udeleženi pri obravnavi posameznika, kadar se problemi zaostrijo ali se sprejemajo pomembne odločitve;
- supervizija (mesečno, po potrebi).

Vsebina programa in časovna razporeditev izhajata iz osnovnih principov dela in iz ciljev tovrstne obravnave. Vzgojitelj je pri oblikovanju njene vsebine avtonomen, sposoben jo je zagovarjati ter se prilagajati glede na aktualne potrebe in zmožnosti posameznika in skupine, pri tem pa upošteva okvirno dano časovno razporeditev ("urnik"):

- celotno časovno obdobje otrokove oz. mladostnikove prisotnosti zajema popoldanski čas po končanem pouku (od 14. do 18. ure), ki pri rizični populaciji zaradi različnih razlogov ostaja prazen (popoldanski čas po 18. uri dopušča dovolj svobode in možnosti tudi za druge dejavnosti izven Dnevnega centra);
- učenje in pomoč je mogoče izvajati približno uro in pol, seveda z ustrežno razporeditvijo odmorov, običajno je to v času med 15. in 17. uro;
- v preostalem času (pred pričetkom, v odmorih in ob zaključku učenja) ostane prostor za individualni razgovor, delo s skupino, interakcijske igre, sprostitvene aktivnosti, šport,...

Vloga vzgojitelja je v tem okviru nedvomno zelo zahtevna, saj so pričakovanja uspešnosti s strani šole in staršev usmerjena vanj kot glavnega nosilca. Po drugi strani je prav vzgojitelj tisti, ki sklepa konkretne dogovore s starši in šolo ter jim na ta način vrača njihov delež odgovornosti za otrokovo uspešnost. Prav celovitost njegovih nalog in teža odgovornosti zahteva ustrezno podporo in pomoč strokovnega tima, ki ima nevtralno pozicijo in interdisciplinarno zasedbo (socialni delavec, psiholog, pedagog). Delo

vzgojitelja pa zahteva ustrezno: strokovno izobrazbo (socialni pedagog), predhodne izkušnje pri delu s skupino, osebnostno naravnost (pomembna je senzibilnost in fleksibilnost v procesu individualnega in skupinskega dela) in motiviranost.

Prednost in vrednost učinkov, ki jih prinaša vzgojna in socialna pomoč v Dnevnem centru:

- zaokroženost in celovitost tega pristopa učinkoviteje vpliva na socialno integracijo rizičnega dela mladine, saj je njihova neprilagojenost vedno kompleksen problem, ki se pri vsakem posamezniku odraža drugače - torej nujno zahteva povezano delovanje vseh konkretno pomembnih dejavnikov, hkrati pa je dovolj fleksibilna, da omogoča individualizacijo in normalizacijo;
- dovolj široka odprtost in pristopnost;
- možnost vključevanja v skupino v Dnevnem centru predstavlja nov diagnostični moment v nadaljnji obravnavi;
- večja intenzivnost in vsakodnevnost obravnave sproža spremembe tudi v ustaljenih oblikah strokovnega dela - pomeni zahtevnejše in odgovornejše strokovno delo, saj z vsakodnevno prisotnostjo onemogoča odmik in potiskanje problema, namesto tega pa zahteva nenehno soočanje s problemom in iskanje novih možnosti za reševanje;
- iz navedenega izhaja, da ima okvir inštitucije CSD za takšno obliko dejavnosti nekatere prednosti (nevtralna pozicija v relaciji s šolo in starši, zaščita otroka), v osnovi pa jo je mogoče izvajati samostojno.

Realizacija takšnega koncepta Dnevnega centra kot razvojnega socialnega projekta je vsa tri leta potekala v improviziranih pogojih in v omejenem obsegu, čeprav so se snovalci in izvajalci programa trudili, da je program potekal optimalno in se v teh okvirih izpopolnil (kar lahko bralec sam presodi iz vsebine). Ključne osebe - izvajalci programa - so vzgojitelji. Ti do sedaj niso bili redno zaposleni, nekateri med njimi niso imeli ustrezne strokovne izobrazbe, tudi njihove izkušnje pri vodenju skupine so bile minimalne, motivacija tako ali tako niha, posebej pri nezaposlenih... Tako je večji del odgovornosti za organizacijo, korektno izvedbo in nemoteni potek dela ves čas prevzemal strokovni team na CSD ob svojem rednem strokovnem delu. Ob takšnih pogojih razvoja in obremenitvah s(m)o drug za drugim počasi omagali in odstopili..., zunanji sodelavci z ustrezno humanistično izobrazbo pa so sprejeli redne zaposlitve.

V šolskem letu 1994/95 se program izvaja pod novim vodstvom.

Za vodenje programa je ministrstvo namenilo novo delovno mesto, ostali izvajalci (vzgojitelji, inštruktorji) še vedno delajo honorarno, oziroma v okviru javnih del. V teh novih pogojih izvajanja programa ne sodelujejo več snovalci programa oziroma člani strokovnega teama, ki so zagovarjali ustrezno profesionalizacijo razvojnega programa.

Do sedaj je bil ta program vedno potrjen kot ustrezen in razvojno zanimiv, a če smo realni, namenjena finančna sredstva niso nikoli zagotavljala normalnega izvajanja in vsebinskega razvoja.

Tovrstne oblike pomoči tudi v tujine zahtevajo (na prvi pogled) relativno visoka finančna sredstva (nove ali razširjene organizacijske oblike, nova delovna mesta, ustrezne namenske prostore...), interdisciplinarni pristop, predvsem pa povezano delovanje različnih družbenih področij (sociale in šolstva na primer), dovolj hitro prilagajanje novonastalim problemom s strani državno upravnih struktur ter nenazadnje sprejemanje in priznavanje širše družbene soodgovornosti za mladino in njen razvoj.

V kolikor državno upravne strukture sistemsko ne podpirajo razvoja ustreznih profesionalno izvajanih in vodenih oblik pomoči (kot je to primer na Nizozemskem in v Nemčiji), potem so vse ideje in poskusi njihove realizacije le lastovke, ki so pomotoma zašle v naše kraje.

POVZETEK

PRIPOROČENA LITERATURA

1. dr. J. Bečaj: *Drugačne metode v starih ali drugačnih institucijah*; gradivo iz seminarja *Drugačni otroci in mladostniki, drugačne metode*. Zavod republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1991.
2. (več avtorjev): *Erziehungs-hilfe in Tagesgruppen (Entwicklung, Konzeptionen, Perspektiven)*. IGFH-Sektion, Bundesrepublik Deutschland, IGFH-Eigenverlag, Frankfurt/Main 1994.